

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

JS ./ Riksåklagaren ang. brott mot lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål

(Hovrätten för Övre Norrlands dom den 17 november 2023 i mål B 995-23)

Högsta domstolen har förelagt riksåklagaren att sända eller lämna in svarsskrivelse över JS:s överklagande. Följande anförs.

Min inställning

Jag bestrider ändring av hovrättens dom och ser inte att det finns något skäl att meddela prövningstillstånd med anledning av överklagandet.

Bakgrund

JS har, mot sitt nekande, dömts för brott mot lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål (knivförbudslagen) till villkorlig dom med samhällstjänst 75 timmar. Om fängelse i stället hade valts som påföljd skulle fängelse i två månader ha dömts ut.

Till skillnad från tingsrätten fann hovrätten vid en helhetsbedömning att omständigheterna inte var tillräckligt försvårande för att gärningen skulle bedömas som grovt brott. Det har dock enligt hovrättens mening varit fråga om ett allvarligt normalgradsbrott.

När det gäller påföljdsfrågan har hovrätten konstaterat att det inte enbart är vid grova brott utan även vid allvarligare fall av normalgradsbrott som brottets art kan tala för ett fängelsestraff. Hovrätten har bedömt att gärningen har ett visst artvärde, som dock lämnar utrymme för att bestämma påföljden till annat än fängelse. En villkorlig dom med en föreskrift om samhällstjänst utgör enligt hovrätten ett särskilt skäl för att i JS:s fall bestämma påföljden till annat än fängelse. Straffmättningsvärdet för JS motsvarar enligt hovrätten det angivna straffvärdet (fängelse i två månader) och hovrätten har bestämt antalet timmar samhällstjänst i enlighet med detta.

Överklagandet

JS har yrkat att Högsta domstolen ska bestämma påföljden till böter alternativt till villkorlig dom i förening med dagsböter.

Som grund för prövningstillstånd har hon gjort gällande att det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen klargör vilka omständigheter som kan medföra att ett brott mot knivförbudslagen ska anses utgöra "allvarligare form av normalgradsbrott" och vilka omständigheter som kan anses medföra att brottslighetens art talar för att påföljden ska bestämmas till fängelse.

Min bedömning

Gärningens allvar och påföljdsfrågan

Förbudet att inneha kniv och andra farliga föremål är en del i samhällets försök att minska förekomsten av knivvåld (se prop. 1999/2000:27 s. 80).

Den mest praktiska nyttan av knivförbudslagen är att den ger möjlighet att ta hand om och förverka knivar m.m. när dessa påträffas hos personer som omhändertas eller på annat sätt är föremål för ett polisingripande innan något allvarligare brott begås. Syftet med förbudslagstiftningen är emellertid också att tydligt markera att knivar och andra farliga föremål inte ska innehas på platser där risken för våldsbrott kan anses vara särskilt stor. Vid införande av förbudet angavs i förarbetena att en begränsning av rätten att bära kniv och andra farliga föremål i sig bör vara ägnad att minska såväl antalet våldsbrott som antalet personer som dödas eller skadas i samband med sådan brottslighet (se prop. 1987/88:98 s. 6).

I det här fallet har knivinnehavet skett på krogen, dvs. en plats där bruk av alkohol eller narkotika förekommer och där ett stort antal människor vistas. Johanna Stålnacke har vid tillfället varit så berusad att hon har omhändertagits av vakter enligt lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer. Hon har själv uppgett att hon innehaft kniven "som en trygghet".

Kniven har alltså innehafts i ett sammanhang där den kunde befaras komma till användning (jfr 4 § tredje stycket 1 knivförbudslagen). Någon konkret fara för användning krävs inte. Johanna Stålnacke får vidare uppfattas ha innehaft kniven i självförsvarssyfte och hon har varit så berusad att hennes omdöme eller handlingskontroll får uppfattas ha varit nedsatt, vilka båda är omständigheter som talar för att gärningen ska anses vara av särskilt farlig art (jfr 4 § tredje stycket 4 knivförbudslagen). (Jfr prop. 2021/22:192, s. 24 f.). Kniven har förvarats lättillgängligt och dolt.

Jag instämmer i tingsrättens bedömning att knivinnehavet har skett under förhållanden som talar för att brottet ska bedömas som grovt brott. Det är i vart fall, som hovrätten funnit, med hänvisning till redovisade omständigheter frågan om ett allvarligt normalgradsbrott. Gärningen har enligt min bedömning, som hovrätten funnit, ett artvärde som innebär att en presumtion för fängelse gäller. Jag godtar hovrättens straffmätning och påföljdsval.

Behovet av vägledning (skälen för prövningstillstånd)

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar. Den enskildes intresse av att få tillstånd en prövning i Högsta domstolen kan inte föranleda prövningstillstånd på denna grund.

Det finns enligt min uppfattning inte något behov av vägledning från Högsta domstolen när det gäller frågan om vilka omständigheter som kan medföra att ett brott mot knivförbudslagen ska anses utgöra "allvarligare form av normalgradsbrott". Vid bedömningen av gärningars allvar gör, såvitt är känt för mig, domstolarna alltid en helhetsbedömning varvid samtliga relevanta omständigheter i det enskilda fallet beaktas.

Inte heller i frågan om vilka omständigheter som kan anses medföra att brottslighetens art talar för fängelsepåföljd bedömer jag att det finns ett behov av vägledning från Högsta domstolen.

Utgångspunkten för lagstiftaren är att allvarliga knivbrott anses förtjäna att mötas av en strängare straffrättslig reaktion. Det handlar om brott som är särskilt angelägna att motverka, bl.a. eftersom de innebär en ökad risk för att grova våldsbrott och andra allvarliga eller integritetskränkande angrepp kommer tillstånd. Förekomsten av knivar och andra farliga föremål i sammanhang och under omständigheter där de kan befaras komma till brottslig användning riskerar också att negativt påverka den upplevda tryggheten i samhället, t.ex. på platser såsom skolor där behovet av trygghet är särskilt framträdande. Därför anses brottslighetens art många gånger böra motivera att påföljden bestäms till fängelse även om inte straffvärdet eller tidigare brottslighet skulle tala för det. Den utgångspunkten vid påföljdsvalet bör enligt förarbetsuttalanden gälla inte bara vid grovt knivbrott utan även vid allvarligare former av normalgradsbrott. Att grova knivbrott och allvarligare knivbrott av normalgraden bör särbehandlas till följd av sin art betyder inte att påföljden alltid ska bestämmas till fängelse vid sådana brott. Hur starkt brottslighetens art talar för fängelse måste avgöras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Utrymmet att döma till en annan påföljd än fängelse är i allmänhet större vid allvarligare knivbrott av normalgraden än vid grova brott. (Se prop. 2021/22:192 s. 20 f.)

Den skärpta syn på knivnehav som lagstiftaren har gett uttryck för är det som motiverar presumtionen för fängelse även vid allvarliga knivbrott av normalgraden. Ambitionen får uppfattas vara att knivar inte ska finnas på allmänna platser där det finns risk att de kan komma till användning vid våldsbrott, oavsett om risken för angrepp finns inom ramen för en kriminell miljö eller utanför den.

Hur stark presumtionen för fängelse är måste alltid avgöras med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet. Även vid en stark presumtion för fängelse kan andra för påföljdsvalet relevanta omständigheter innebära att en lindrigare påföljd ändå bör väljas.

I det här fallet är straffvärdet inte så högt att presumtionen för fängelse inte kan frångås (jfr NJA 1999 s. 769). Som domstolarna funnit finns det därmed förutsättningar att trots presumtionen döma till annat än fängelse.

Jag bedömer att rättsläget, med hänsyn till de förarbetsuttalanden som finns och tidigare vägledning från Högsta domstolen, är klart när det gäller frågan om hur artvärde ska bedömas. Det finns därför inte något skäl att meddela prövningstillstånd med anledning av vad som har förts fram i överklagandet.

Bevisuppgift och handläggning

Ingen bevisning åberopas. Om prövningstillstånd meddelas kan målet enligt min bedömning avgöras utan huvudförhandling.

Marie-Louise Ollén

Eva Bloch

Kopia till

Åklagarkammaren i Luleå (AM-23488-23).

Kammaråklagaren Rickard Finnberg.

Utvecklingscentrum.